

ADATOK KARCSA TÁRSADALMÁNAK MEGISMÉRÉSÉHEZ

NAGY GÉZA

A kutatások általában kevés figyelmet fordítanak arra, hogy egy-egy település társadalma hogyan változik, vagy a település társadalmának milyen változásai tapasztalhatók az idők folyamán.

Ezeknek a változásoknak az intenzitása az adott település története során erősen eltérő. Lehetnek olyan hosszabb időszakok, amikor csak a természetes biológiai népességcsere tapasztalható, ugyanakkor lehetnek olyanok is, amikor családok költöznek el, esetleg halnak ki, s újak foglalják el helyüket.

Ebből a szempontból Karcsa társadalmának alakulásában, változásában különösen figyelemre méltóak azok a népességmozgások, melyek már a 19. század végén, de különösen a 20. században tapasztalhatók. Ha ezeket figyelembe vesszük, eljuthatunk a falu társadalmának jobb megismeréséhez.

* * *

Karcsa lakói mindig igen erős faluközösségi tudattal rendelkeztek. Ezt főleg azok tapasztalták, akik nem tartoztak a falu társadalmához, akik kívülről szemléltek a falu dolgait.

Minden falubeli ismerte, s még ma is ismeri a másikat. Egymás dolgairól tudtak, s érdeklődtek is iránta. Tudták, s ma is tudják ki a nagybeteg, ha pedig haláleset volt vagy van a faluban, arról harangszó útján mindenki értesült, s értesül ma is. A harangszó még azt is jelzi, hogy férfi vagy nő halt-e meg: női halott esetében a harang kettőt csendít, majd hosszabb harangszó következik, férfi halálakor pedig a három csendítést követi a hosszabb harangszó.

A temetés előtti nap estéjén nemcsak a rokonság virrasztja a halottat, hanem mindazok részt vesznek a virrasztáson, majd másnap a temetésen, akik jóemberüknek tartották a halottat, s valamilyen okból kötelességüknek tartották, hogy „végtisztességet” tegyenek.

Ma a virrasztás a temetőben lévő ravatalozóban történik. Az épületet a falu lakossága építette az 1970-es évek végén. Korábban a virrasztás és búcsúztatás is a halottas háznál volt. A halottat a tisztaszobában ravatalozták fel, a temetés pedig az udvarról történt. A temetési menet megmaradt abban a rendben, amelyet régen is, ma is követnek. Amikor az udvarról elindultak a temető felé, a református vallásúak temetésén a menet élére a lelkész állt a kántorral. Előttük vitte egy ember a fejfát. A lelkész és a kántor után következtek a házasemberek, majd a koporsó, melyet szomszéd férfiak, jó barátok, rokonok vittek felváltva. A koporsó után következtek a halott hozzátartozói, majd az asszonyok, lányok, gyermekek. A katolikus vallásúak temetésén is ez volt a temetési

menet sorrendje azzal a különbséggel, hogy a fejfavivő után a keresztet vitték középen, majd kétoldalt két gyászlobogót vittek, s csak ezután következett a plébános és a kántor.

Az 1960-as években már nem gyalogszerrel vitték ki a temetőre az udvarról a halottat, hanem halottas kocsit csináltatott a Tanács, s a temetések alkalmával a termelőszövetkezet által küldött lófogattal vitték ki a halottat a halottaskocsin.

Ha hajadon vagy legény halt meg, a temetési menet a lakodalmi menethez volt hasonló. A lelkész után a fiú vagy a lány szeretője, ha pedig szeretője még nem volt a halottnak, akkor az unokatestvére vitte egy rózsás porcelántányéron a jegyajándékot, majd ezután fiúk, lányok párban, s nem gyász-, hanem ünnepi ruhában. Ezután a menetben a koporsó következett. Ha lány volt a halott, akkor a fiúk, ha pedig fiú, akkor lányok vitték a koporsót. Persze a koporsóvivők mellett ott voltak azok a fiúk, lányok, akik a halottnak barátnői, barátai voltak.

A temetés után a temetésen részt vevő férfiak, fiúk összegyűltek a halottas háznál a halotti torra. A halotti toron a halott lelkiüdvéért egy-két pohár bor mellett énekeltek, imádkoztak, beszélgettek, felemlegetve a halott érdemeit.

Benne élve a faluban, mindenről tájékozódtak. Tudtak a faluban történt mindenféle eseményről, a gyermekszülésekről, a készülő házasságkötésekről. Ezeknek azonban nem volt olyan jelentősége, mint a halálesetnek.

A természeti csapások elhárításában egy emberként segítettek, ha arra a faluban szükség volt. Amikor meghallották a tüzet jelző harangszót, nappal a határ legtávolabbi pontjáról is siettek haza oltani a tüzet, éjjel is vasvillával, vödörrel rohantak a tűz oltására.

Ha a falubeliek a falun kívül voltak, testvérként segítettek egymáson. Ha valaki hozzátartozóját látogatta a kórházban, felkereste az ott fekvő falubelit is. Ha idegenben valaki verekedésbe keveredett, gondolkodás nélkül pártját fogták a falubeli verekedőnek. A szabadságra hazakerült katonafiú a karcsai katonacimborájának szívesen vitte hazuról a szülők által küldött csomagot.

Mindig büszkéek voltak a falujukra, a faluban élő erkölcsre. Szerették a munkát, s munkájuk szerint becsülték az embereket, asszonyokat.

Karcsa lakóinak nagy része a reformáció óta református vallású volt. A faluban volt református parókia, s a református egyház filiája volt 1912-ig a pácini református egyház is. A faluban élő kevés számú katolikusság 1920-ig a nagykövesdi római katolikus egyházhoz tartozott. A faluban élő különböző vallásúak között semmiféle vallási ellentét nem volt addig, amíg a katolikusság a nagykövesdi római katolikus egyházközség filiájaként szerepelt. Vegyes házasságok a faluban a reformátusok és a katolikusok között mindig voltak. Természetesnek vették házasságkötéskor, hogy a születendő gyermekek közül a fiú az apa, a lány az anya vallását követi. Csak egészen ritka esetben került arra sor, hogy valamelyik szülő átengedje gyermekét a másik szülő vallására.

A trianoni békeszerződés Nagykövesdet Csehszlovákiának ítélte, így a karcsai római katolikusok a pácini katolikusokkal együtt – egyház nélkül maradtak. Ennek következtében Páciban önálló római katolikus egyház alakult, melynek Karcsa filiája lett. A pácini római katolikus plébános a vegyes házasságban élő asszonyokat, embereket férjük, illetve feleségük által egy nyilatkozat aláírására kényszerítette, melyben kötelezték magukat arra, hogy minden gyermeküket a katolikus hitben nevelik. Ez azután az addig békességben élő családok között óriási békétlenséget eredményezett különösen akkor, amikor a református egyházközség vezetői ellenlépéseket tettek. Erről a református egyház jegyzőkönyvében az alábbiak olvashatók:

„Elnököl lelkész úr előadja, hogy tudomására jutott miszerint a pácini róm. kath. plebanus a vegyes házasságban élők református tagjaival oly tartalmú nyilatkozatot íratott alá, hogy gyermekeiket ha házasságkötés előtt nem is történt megegyezés a rom. kath. egyház hitelvei szerint fogják nevelni, egyben jelenti, hogy a tudomására jutott egyéneket fel is hívta jelen gyűlésünkre. Kéri az egyháztanácsot, hogy e felettébb nehéz kérdésben foglaljon állást.

Egyháztanács megütközéssel hallja a lelkész úr előadását, s tekintettel arra, hogy a beidézettek elismerik, hogy férjeik kényszerítése következtében aláírták a kérdéses nyilatkozatot, egyhangúlag a következő határozatot hozza és közli a megjelent beidézettekkel s az ő közvetítésükkel a hasonló helyzetben levőkkel, hogy mindaddig míg az általuk aláírt iratokat vissza nem szerzik s az egyháztanácsnak be nem szolgáltatják a templomi székekben helyet nem foglalhatnak s úrvacsorával nem élhetnek.

Sőt hogy kellő példa legyen az egyes könnyen ingadozó egyháztagok előtt, kimondja egyháztanács azt is, hogy mind azon vegyes házasságok, kik hitőknek rovására adtak bármikor is reverzálist, nem tekintik egyháztagoknak, részükre templomukban helyet nem engedélyez, a sákramentumok használatától eltiltja, gyermekeiket be nem iskolázza.”¹

Azt hiszem, hogy e két egyház közötti villongás is hozzájárult ahhoz, hogy egyre több fiatal kezdte mellőzni az egyházi házasságkötést; minden egyházi áldás nélkül összeálltak, s férj-feleségként – mostani kifejezéssel élve – élettársi kapcsolatot létesítettek. Bár mindkét egyház erős szankciókat helyezett kilátásba, ennek korántsem volt olyan hatása, mint a 19. század második felében hozott tiltó rendelkezéseknek, amikor az ilyen kapcsolatok kialakulására először van példa.

A református egyház jegyzőkönyvében erről egyébként az alábbiak olvashatók:

„Elnököl lelkész úr visszapillantva egyházi községünk múlt évi erkölcsi állapotára, elmúlhatatlan kötelességének látja a presbitérium figyelmét felhívni különösen azon szomorú valóságra, hogy ifjaink s leányzóinknál elharapózott azon erkölcstelen állapot, hogy az egyházi és polgári törvényeket mellőzve családalapításra mint egy összveszövetkezve összeállnak s a leányzók bekötött fejfel, mint asszonyok, az úrnak szent házában is az asszonyok között foglalnak helyet.

Amelyen elszomorító állapot ez jelenleg ép oly ijesztő kárhatos kihatása lehet jövőre nézve úgy valáserkölcsei, mint anyagi romlását is ideírván elő népünknek.

Különösen is felhívja tehát elnököl lelkész úr a presbitérium figyelmét, hogy el ne mulasszák az ilyeneket inteni, ha szükséges meg is feddeni és dorgálni, hogy az igaz útra, az erény és a törvény igaz útjára térjenek. Inteni az apákat és anyákat, hogy éberek legyenek s serényen örködjenek gyermekeik erkölcsi élete felett.

De mind ezek mellett már most is egész határozottsággal ki is jelenti elnököl lelkész úr, hogy ha magok a szülők hanyagok lesznek, s nem fogják legszentebb kötelességüket híven teljesíteni, akkor ha szükséges a hatalmában levő minden eszközzel mint erkölcsi fenytékkel fogja az ilyeneket sújtani, nevezetesen eltiltja a templomi székek használatától, sőt az úri szentvacsora kiszolgáltatását s egyházi esketést is elvonja tőlük.”²

A vegyes házasságokkal kapcsolatos ellentétek 1945 után megszűntek, s újra hallgatólagos beleegyezéssel vették tudomásul az ilyen házasságokat.

Egyébként sem emberi tartásban, sem viselkedésben, sem életmódban nem volt különbség a reformátusok és a katolikusok között. Öltözködésük azonos volt, táplálkozásuk is megegyezett. 1945 előtt még megtartották a katolikusok a böjtöt. Húshagyó keddtől húsvétig minden szerdán és pénteken olajjal vagy vajjal készítették ételleiket. Ma azonban már ez nincs meg. Igaz, abban az időben a református vallású családoknál is gyakran főztek olajjal, csak ez éppen nem kapcsolódott a böjti napokhoz.

Köszöntésben nem volt különbség a reformátusok és katolikusok között. Általános köszöntési forma volt az *Adjon Isten jónapot (jóreggelt, jóestét, jóéjszakát)*. A kato-

1 Nagy Géza: Adatok Karcsa lakóinak erkölcsi és társadalmi életéhez a karcsei református egyház jegyzőkönyvei alapján (1807–1925). Vallási néprajz 2. Protestáns egyházi források, kutatók, hagyományok. Bp. 1985. 100.

2 Nagy i. m. 96.

likusok csak egymás között köszöntek *Dicsértessék a Jézus Krisztus* köszöntéssel. 1945 után a reformátusoknál megindult a különböző vallási közösségek szaporodása, mely azután törvényszerűen betagozódott valamelyik szektához (őskeresztény, baptista, pünkösdi, jehovisták stb.). E közösségek *Áldás, békesség*-gel köszöntötték egymást. E köszöntést *Minden hívőnek* válasszal fogadták.

A lakás berendezése viszont mindig elárulta, hogy milyen vallású a család. A katolikusoknál több szentképet is lehetett találni a lakás falain. A lakószoba két utcára néző ablaka közt náluk mindig egy nagyméretű szentképet lehetett látni. A komódra a poharak, csészék mögé egy feszület és két vagy három porcelánból készült Szűz Mária- vagy Szent Antal-szobor került. A reformátusoknál ugyanakkor a két ablak közötti falon mindig egy nagytükör volt, s alatta családi fényképek, míg a komódon a csészék, poharak mellett a Bibliát, a Szikszay-féle Keresztény tanítást és néhány zsoltároskönyvet tartottak. Az utóbbi időben már eltűnt a komódról, de még a házból is a Keresztény tanítás, helyette egyre több helyen látni az egyház által kiadott kalendáriumot.

Karcsa lakosságának 10–12%-a jelenleg cigány származású. 1945-ig még csak két család, a Bandor és a Jóni család számított a karcsaiak közé. A Bandor család a Becsked tanyán, Jóniék pedig a Paptó mellett laktak. A Bandor család feje az 1900-as évek elején téglagyártással foglalkozott a Becsked tanyán. Volt olyan időszak, hogy 70–90 emberrel is dolgoztatott. Az általa gyártott téglából épült fel a Sennyei grófok tanyáján a magtár, az iskola, a kiskastély, az intézőlak, a gépészsor, a malom és néhány istálló. Az 1990-es években megpróbálták a becskedi cigányok vállalkozás formájában feléleszteni ezt a téglagyártást, de a vállalkozásukba belebuktak, mivel téglájukra nem volt kereslet. A téglagyártás befejezése után, tavasztól őszig vályogvetéssel foglalkoztak a két világháború között, télen pedig muzsikáltak.

A földosztáskor 1945-ben e két családnak is adtak földet. A termelőszövetkezet megalakulásakor földjüket betagosították, de nem kaptak helyette másikat, mert lemondtak a csereingatlanról. A cigányság száma 1945 után növekedett meg, mert a faluban megforduló embereket, akik esetleg házassági szándékkal érkeztek, szinte erőszakkal letelepítették. Az 1950-es években már mindenki dolgozott közülük. Az állami lakásépítési akció keretében a telepről beköltöztek a tanya két utcájába, a „magyarok” közé, a Tanács pedig a Tiszta tó mellett levő putrikat lebontatta. A rendszerváltás során mindegyikük elvesztette munkáját. Munkanélküli segélyből, önkormányzati támogatásból, családi pótlékból élnek. A szociálpolitikai kedvezményeket igénybe véve jelenleg már nemcsak a Becsked tanyán élnek, hanem Karcsa 5 utcájába épített 10 házba is beköltöztek már.

Meg kell azonban mondani, hogy a lakosság nagy része lenézi a cigányokat, kevesebb értékűnek tartja őket a magyarnál. A cigányok ugyanúgy szólítják a magyarokat, mint azok őket. Az 1950-es évekig nem volt példa arra, hogy magyar fiú cigánylányt, cigányfiú magyar lányt vett volna feleségül. Azóta a faluban tíz ilyen vegyes házasság is történt, a karcsai magyar fiúk közül nyolc nősült be más falu (Pácin, Kisrosvágy) cigánycsaládjába, két lány pedig pácini cigányfiúhoz ment feleségül. Bármennyire is lenéznek azonban a cigányt, a rokonság nem tagadta meg azokat, akik cigánycsaládokba kerültek.

A magyarok közé települt cigánycsaládok szomszédai nem nagyon barátkoznak a szomszédokkal. Nincs meg az a jószomszédi kapcsolat, mely a magyar–magyar szomszédok között megvan. Mert a szomszédok a legtöbb esetben erősebb kapcsolatban vannak, mint a testvérek. Igaz, jobban egymásra is vannak utalva. Mert a családdal ha valami történik, a szomszéd az, aki leghamarabb elérhető, leghamarabb segíthet. Az *el-*

ső-, a hátsó- és a szembeszomszéd az, aki közelebb áll, akire mindenkor számíthat a gazda. „Hiába van három testvérem is, ha valami bajom van hozzájuk nem fordulhatok, mert tőlem messzebb laknak. A szomszéd meg itt van közel. Csak átkiáltok a kerítésen, oszt már itt is van segíteni” – mondja egyik nyilatkozóm.

Karcsán a 19. század végéig, a 20. század első harmadáig, feléig az endogámia volt az uralkodó. Ezzel magyarázható ebben az időszakban a faluközösségnek a mainál sokkal erősebb összetartó ereje. Az 1945-ös, 1950-es évek után változott a helyzet, egyre erősebb lett a faluban az exogámia. 1945-ig a faluban még ez a mondás járta: „Ha találsz szalmát a faludba, ne menj más faluba szénáért”.

1945-ig Karcsa Karossal, Bodroghalommal, Cigánddal, Pácinnal, Kis- és Nagykövesddel és Örössel került exogám kapcsolatba. 1945 után Vajdácská, Alsóberecki, Kis- és Nagyrozvágy, Ricse, Tiszakarád bővítette ezt a kört. Ezekből a helységekből főleg lányokat hoztak be a faluba, de elég gyakori eset volt az is, hogy a legények mentek vőnek ezekbe a falvakba. Főleg akkor történt ez meg, ha a más falusi családban lányok voltak. Arra a kérdésre, hogy kik az exogám kapcsolat fenntartói és továbbvivői, nem igen lehetett feleletet találni. Rendszerint a kérdésre ezt a választ kapta a kérdező: „Megléli a zsák a foltját, ecetes kanta a dugóját”.

Azokkal a falvakkal, melyekkel Karcsa exogám kapcsolatba került, igen erős rokon, baráti kapcsolat alakult ki. Ez a kapcsolat főleg egymás kölcsönös látogatásában nyilvánult meg. A fiatalok gyakran meglátogatták az időseket. Általában ez a látogatás kölcsönös volt. Búcsúkon, sátoros ünnepeken, lakodalmakon, keresztelőkben, esetleg temetéseken gyakran találkoztak.

A falu lakosai magukat *karcsiaknak* (nem karcsaiaknak!) nevezték, ha a közeli falu lakosainak beszéltek hovatarozásukról. A katonafiúk azonban sohasem a falut nevezték meg hovatarozásul, hanem leginkább *Zemplén megyeinek* és *bodroghözinek* nevezték magukat, vagy Zemplén megye Karcsát mondtak, ha valaki lakóhelyüket kérdezte.

A karcsai ember magához tartozónak érezte a halottait is. A halottak teste a temetőben lakik, lelkük azonban egy bizonyos ideig még a faluban, a szülőház körül jelen van. Amikor a családból meghalt valaki, azt tartották, hogy annak igen nagy utat kell megtenni, s a temetés utáni éjszakán a szülőházba még visszatér. Éppen ezért a temetés utáni estén kikészítettek egy törülközőt és mosdótálban egy székre vizet tettek. Tették pedig ezt azért, hogyha a halott a hosszú út után visszatér, meg tudjon mosakodni, az út porát le tudja mosni.

A halott az élő ember tulajdonságaival van felruházva, élő ember képében jelenik meg, számon tartja az ígéreteket, s az ígérőt mindaddig látogatja, zavarja, míg az az ígéretét nem teljesítette, s csak akkor nyugszik meg, ha eleget tettek az ígéreteknek.

„A vén Polyáknénak mikor még fiatalasszony vót, meghalt egy kisjánya. Olyan két-hároméves lehetett. Az asszony igen sajnálta a kisjányát, nem tudott megvigasztalódni. Úgy, hogy mindég sírt, ha eszébe jutott a kisjánya. Mindég a jányával foglalkozott, még éccaka is vele álmodott. Eccer, egy éccaka érdekes álmodt látott. Azt álmodta, hogy elveszett a kacsája, oszt elment megkeresni. Ahogy a Karcsa szélire ért, elkezdett kiabálni a kacsák után:

– Tasukám, tás, tás, tás!

Ahogy ott kiabált, híjta a kacsákat, honnan, honnan nem, mellette termett egy öregember. Aszongya neki:

– Erzsú te! Akarod-é látni a jányodot?

Az asszony először igen megijedt, hogy ijedtségében még szólni sem tudott. Majd mikor mán megjuházodott, aszongya:

– Hát hogyne akarnám!

A Karcaszélen meg éppen a temető iránt vótak. Az öregember akkor elindult a temető felé. Mikor beértek a temetőbe, az ember odavezette Polyáknét a jányának a sírjához. De mán akkor a jányának a sírja ki vót ásva, a koporsónak a teteji is le vót véve. A kisjány meg ahogy ott feküdt, tiszta vízbe vót. Úgy, hogy csak az arca vót ki a vízből. Polyákné lenyúlt a sírba, hogy megfogja, megsimongatja a jányát. Ahogy lenyúlt, oszt hozzáért, a kisjány elkezdte:

– Látí, látí, látí, hogy mit tett velem? Hogy a sírása mennyi könnyet öntött rám! Ezért vagyok ilyen vízbe!

Ahogy ezt hallotta Polyákné, felállt a sírtúl. De mán akkor az öregember nem vót sehun, meg a sír is be vót takarva. Akkor mán semmit nem látott tovább. Mikor felébredt, a szemét reggelig nem tudta lehunyni, mindég az álmán gondolkozott. Attul kezdve többet nem siratta a gyermekét.”³

Az 1950-es évekig a temető képe nem volt olyan hivalkodó, mint napjainkban. Addig a temető a csend, a megnyugvás szigete volt. Tavasztól ősziig pompáztak benne az ültetett és a vadon nőtt virágok, zöldbe borult minden, s ezt a képet még emelte a fából faragott fejfák nyugalmat árasztó hangulata. Voltak már akkor is műkö sírkövek, de akkor még az ízlés nem kapcsolódott a kivagyisággal, azzal hogy még a halottat is a számára készített síremlékkel igyekeznek mások elé helyezni. Halottak napján mindenki igyekszik halottját meglátogatni, de vannak akik máskor is megjelennek a temetőben. Napjainkban terjedt el, hogy karácsonykor kis karácsonyfát visznek feldíszítve a halott sírjára. Néhányan még szaloncukrot is tesznek a halotthoz kivitt fára.

A mai temető egyébként azzal a sok műkö síremlékkel hidegséget áraszt, szinte borzongatja a mai látogatót.

A GYERMEK BELENEVELŐDÉSE A TÁRSADALOMBA

Ha valaki tősgyökeres karcjai volt, az beletartozott valamilyen kisebb-nagyobb létszámú rokonsági csoportba. Ebbe beleszületett, majd mikor már eszmélni tudott, belenevelődött egy tágabb csoportba, a faluközösségbe.

Amikor megszületett a kisbaba, a bába pólyálta be. A bepólyálása után először azt az anyós, az apai nagymama kezébe adta, s csak utána került a csecsemő az anyja mellé. Keresztelésig sem a csecsemőt, sem az anyját idegennek nem volt szabad látni, ezért a gyermekágyas asszony ágya köré vászonlepedőkből függönnyel vagy ahogy itt nevezték „szunyogháló” szereltek fel. Ha idegen lépett be a házba, az anya a gyermekével e mögé a szunyogháló mögé húzódott. Hitték ugyanis, hogy a keresztelestelen csecsemőt a boszorkányok megronthatják, elcserélhetik, az anyjának pedig elvehetik a tejét.

A gyermeket a születéstől számított nyolcadik nap eltelte után következő vasárnap keresztelték. A keresztelés mindig a vasárnap délelőtti istentisztelet vagy mise idején történt. Keresztelésre a bába és a keresztanya vitte el a templomba, a templomajtóig a bába vitte a csecsemőt, majd ott átadta a keresztanyjának, aki bevitte, s a keresztelésig tartotta. Keresztelés után újra csak a bába vitte a templomajtótól a lakásig a csecsemőt. Amikor a bába bevitte a gyermeket a házba „zsidót vittem, keresztényent hoztam” szavakkal letette a csecsemőt az apa elé a földre. Az apa onnan vette fel jelezve ezzel, hogy magáénak ismeri el, hogy befogadta a családba.

A gyermeket rendszerint 9–10 hónapig szoptatta az anyja. Amikor már elválasztották az anyacsecstől, az anya dolgozhatott a határban is. Ha együtt éltek a nagyszülőkkel, akkor a gyermek otthon maradt a nagyszülők, illetve a nagyanya gondjaira bízva. Ha azonban már nem éltek a nagyszülők, az elválasztott gyermeket is vitte az anyja a határba, s míg ő a földeken dolgozott, a gyermek a ringőben volt.

3 Dakos Lajos közlése, 1960.

Kereszteléskor a fiúgyermek az apja, nagyapja, esetleg nagybátyja nevét kapta, a lánygyermeket pedig az anyja, nagyanyja, nagynénje nevére keresztelték. Előfordult az is, hogy a gyermeket elhalt testvére nevére keresztelték. Ehhez azonban nagy bátorság kellett, mivel azt tartották, hogy ilyenkor a testvére eljön érte és magával viszi.

Bár a keresztszülők kiválasztása az apa és az anya részéről még a gyermek születése előtt megtörtént, a szokás azt kívánta, hogy mégis a bába hívja meg őket a gyermek megszületése után. A meghívás után a keresztszülők látták el azután a gyermekágyas asszonyt és családját élelemmel. A keresztanya 6, a keresztapa felesége 5 alkalommal vitt reggelit és ebédet a gyermekágyas családjának. Ezenkívül a rokonság is vitt egy ebédet, így kímélve a gyermekágyast. A gyermek születése után a keresztapa, a keresztanya, a rokonság első látogatásakor valamilyen ruhaneműt is vittek a csecsemőnek.

Amikor már kikerült a gyermek a pólyából, testvéreire bízták, azok vigyáztak rá, beszéltek hozzá, játszottak vele. Legtöbbször azonban az anyjára szorult rá. Az apa, ha más lehetőség nem volt, megtartotta kezében, még dajkálta is, hogy sírását csillapítsa, de soha nem gondozta, nem etette.

Ahogy cseperedett a gyermek, úgy ismerkedett környezetével. Megismerte apját, anyját, nagyapját, nagyanyját, testvéreit, rokonait, s megtanulta megnevezni őket. Ahogy nyiladozott értelme, úgy kezdték nevelgetni. Megtanították arra, hogy becsülje meg mások tulajdonát is, tartsa azt tiszteletben. Ha mégsem tenné ezt meg, nem riadnak vissza a testi fenyítéstől sem. Idegen helyen azonban nem alkalmaztak a gyermeknél testi fenyítést, csak szóval fenyítették. A verést a fegyelmezés fontos, elengedhetetlen részének tartották Karcsán is.

Addig, amíg a gyermek nem tanult meg járni, az étkezése is az anyja ölében történt. Amikor azonban már lábra kapott, még nem az asztalnál ugyan, de távolabb az asztaltól kis székre ültetve önállóan evett.

Ugyanígy történt az alvása is. A csecsemő helye a keresztelőig az anyja mellett volt az ágyon. Keresztelése után az ágy mellett levő bölcsőbe került. Ha már kinőtt a bölcsőből, rendszerint vagy a nagyanyjával, vagy az anyjával került egy ágyba. Ha pedig nem volt más lehetőség, akkor a gyerekek aludtak együtt. Így azonban lehetőleg csak egyneműeket fektettek egy ágyba.

Amikor eljutott a gyermek az iskoláskorig, vége lett a „felelőtlenség korának”. Meg kellett tanulnia az iskolai munkával kapcsolatos felelősséget, de már a ház körül is kapott kisebb-nagyobb megbízásokat. Az anya a lányát maga mellé állította, taníttatta a mosást, a főzést, a takarítást. A fiúnak pedig az apja adott kisebb-nagyobb munkát. Az apjával etette, legeltette a jószágot, takarmányt vitt be a csűrbe, őrizte a malacot, és más életkorának megfelelő munkát végzett. Ahogy nőtt, korosodott a gyermek, viselkedésének úgy kellett változni. Le kellett vetni gyermeki nemtörődömségét. Ebben az időben már elkülönültek egymástól a fiú- és lánygyermek a játékban is.

Az iskoláskor (10–12 év) befejeződésével megszűnt a gyermek kímélése. Mikor befejezte az iskolát, „kicendulázott”, már komoly munkát végezhetett. Ekkor már a fiúk suhancfiúként, a lányok suhadér, süldőlánkyént szerepeltek a köztudatban. Ez komoly változást jelentett mindkét nemnél. Különösen az egymáshoz való viszonyukban történt lényeges változás. A családban levő süldőlány már nem alhatott együtt fiútestvéreivel, mosakodása nem lehetett a család férfitagjai előtt, nem beszélhetett „illetlenül”, nem hallgathatott illetlen beszédet, nem feledkezhetett meg magáról. Otthon pedig anyjának jobbkezeként állandóan részt kellett vennie a háztartás minden munkájában. Ebben az időben már megtanulta a söprögetést, takarítást, mosogatást, a baromfi etetését. Már ott

állt a mosóteknő mellett, s először szoktatásként a maga ruháját mosta, megtanulta az anyjától a vászonruha tisztítását, a „szapulást”. Az anyja mellett fokozatosan tanult bele a nehezebb munkákba is. Megtanult kenyeret sütni, meszolni. Úgy, hogy mire „eladó-lánnyá” serdült, már mindezen munkák mellett megismerte a kapálást, a marokszedést, a kendermunkát, a szénagyűjtést, a takarást, még a szénaboglya megrakását is.

De nemcsak dolgoztak a lányok, hanem jutott idejük a szórakozásra is. Ez pedig a barátkozásban, a közös játékokban és a sétákban nyilvánult meg. A cimboráskodás az egy utcában lakó, egyidős lányok között már az iskolában megkezdődött. Együtt mentek-jöttek. Az iskolában egymás mellett vagy egymás közelében ültek, s ebben nem volt különbség gazda- és szegény lány között. Együtt mentek a bálba, egymástól tanultak meg táncolni is. Ha lakodalomba hívták őket, oda is együtt mentek. Együtt mentek a fonóba, és még napszámokban is lehetőleg együtt voltak.

Ugyanez vonatkozott a suhancfiúkra is. Közöttük is kialakult már iskolás korban a barátkozás, a cimboráskodás, s ettől kezdve ha csak lehetett, együtt vettek részt minden munkában, szórakozásban. A munkába bele kellett szokniuk, bár ez nem ment egyformán. Volt olyan közöttük, aki már iskoláskorában elleste apjától vagy éppen bátyjától a különféle munkák végzését, s alig várta, hogy később kezébe adják a szerzőmunkákat. Volt olyan is a cimborák között, akit parancsszóval kellett rászoktatni a munkavégzésre. Ha azonban együtt voltak a barátok, akkor mindenkinek végeznie kellett a rábízott munkát.

Ha együtt legeltettek, nem tehették meg azt, hogy ne vigyázzon a jószágra, aki sorra került. Mert ha tilosba került a jószág, nem hagyták szó nélkül a barátok. Ha az uradalomban napszámon voltak, a lusta nem vonhatta ki magát a munkavégzés alól, mert a lógót hazaküldték, s otthon a szülei számonkérték a lustaságát. És vigyázni kellett arra is, nehogy munkakerülőnek ismerjék meg. A fiúnak is meg kellett tanulni mindazt a munkát, melyet majd felnőtt korában végeznie kell. Megtanult szántani, vetni, kapálni, kaszálni, takarni, aratni, asztagot, kazlat rakni, jószágot ápolni.

Ha a napszámra járt, a keresetet haza kellett adnia, viszont minden vasárnapra kapott a családi kasszából költpénzt.

A faluban minden legény ismert minden lányt, így ismerkedésük nem ütközött akadályokba. 17–18 évesen, amikor legénnyé avatták, megkezdhette az udvarlást, ha a szülők (mindkét részről) ezt jó néven vették. Ez legtöbbször a fonóban és a bálban kezdődött. Mikor aztán komolyra fordult a két fiatal között a dolog, a fiú már bejáratos lehetett a lányos házhoz. S ha már elhatározták az egybekelést, megtörtént a jegyváltás, a fiú és a lány együtt is végigmehtek az utcán. A bálban és lakodalomban pedig mulathattak egymással, mert tánc közben más fiú nem kérte le a lányt, tiszteletben tartva a két fiatall kapcsolatos felfogást.

A CSALÁDI ÉLET FORMÁI

Házasságkötés után a családi élet kialakítása Karcsán többféleképpen történhetett. Leggyakoribb volt, amikor a feleség követte a férjét, a másik eset az volt – s ez is elég gyakran előfordult –, amikor a fiú „vőnek” ment, vagyis felesége házához, s annak szüleihez költözött a házasságkötés után. Mindez mindkét esetben azt jelentette, hogy a házasságkötés alkalmával, illetve a házasságkötés után a fiatalok az öregekkel egy kenyéren éltek. Arra ritkán került sor, hogy egy fedél alatt élt az ifjú pár a szülőkkel, de külön kenyéren, közösen gazdálkodva éltek volna. Mindez akkor is így volt, ha a fiú más faluból vagy más faluba nősült. Karcsán az alábbi családformákat lehetett megkülönböztetni az idők folyamán:

1. Nagycsalád

A századfordulóig, amíg a volt jobbágytelken lehetett csak gazdálkodni, ez volt az uralkodó gazdasági forma. Mindez azt jelentette, hogy a házasság megkötése után a fiatal pár együtt maradt, a férj szüleivel együtt lakva közösen gazdálkodtak az ő vezetésük alatt.

A lakodalom végén a fiatalasszony odaköltözött minden hozományával együtt. Hogy miből állt ez a hozomány, az igen különböző volt. Ha volt hely a férj családjánál, az asszony magával vitte a teljes szobabútort, de gyakoribb volt az, hogy csak az ágybavalót, a maga ágyi és testi ruháját vitte magával, s a bútor helyett tehenet vitt, vagy tehenet is vitt, a bútort pedig szülei házánál hagyta. Ha volt hely az épületben, akkor a fiatalok külön szobát kaptak, ha nem, akkor az öregekkel együtt egy lakószobában, a hátsó ágyban volt a hálóhelyük.

A hozományként vitt ruhaneműt, bútort, esetleg szarvasmarhát az első gyermek megszületéséig úgy kezelte a család, mint az új asszony saját tulajdonát. Sem a ruhaneműt, sem a bútort nem használták, a szarvasmarhának is csak a haszna volt a családé. Ezt természetesnek tartották. Mert mi volt a biztosíték arra, hogy gyermeke születik az új asszonnak? Vagy mi történik akkor, ha az asszony gyermektelen, s a férje valamilyen tragikus esemény következtében meghal? Természetesnek tartották ugyanis, hogy ha hosszabb idő elteltével a fiatal párnál nem születik gyermek, s a házaspár ezért meg akarja szüntetni az életközösséget, ezt megtehessek. Vagy ha az asszony fiatalon gyermektelenül özvegyen marad, akkor újra férjhez menjen. A hozományát ilyen esetben vinnie kellett. Tehát addig, amíg gyermeke nem született, a hozományhoz nem lehetett hozzányúlni. Régen ugyanis nem divatból, nem megszokásból házasodtak a fiatalok, hanem azért, hogy biztosítsák az újabb nemzedéket, tehát hogy gyermekeik szülessenek. Ezt nevelték beléjük, ezt várta el tőlük a szűkebb vagy tágabb közösség, s ezt a felfogást adták tovább ők is gyermekeiknek.

Amikor tehát a fiatal párnál megszületett az első gyermek, az asszony hozománya a nagycsalád vagyonszövetségébe került. Az ettől kezdve közös családi vagyon lett, mint ahogy a férjre váró örökség is átszállt a gyermekekre, ha az apa hirtelen meghalt.

A fiatalasszony bekerülve a házba anyósát, apósát megcsókolta, s mamának, apának (napjainkban már anyukának, apukának) szólította. Közelebről itt ismerkedik meg a férj rokonságával, szomszédaival, komáival. A karcsai menyecske számára ez nem volt probléma, könnyen megtanulta, hogyan kell, hogyan illik szólítani őket. Ahogy a férj szólította ugyanis a rokonait, úgy kellett azt a feleségnek is tenni. Ha a feleség idegenből került a családba, akkor a házba kerülésekor ismertették meg a rokonokkal.

A lakodalom után a fiatalasszony az anyósa mellé állva végzi a ház körüli munkákat az anyósa utasítása szerint. Mert, mint ahogy otthon nem rendelkezett semmivel, itt sem rendelkezik. Még a saját munkaerejével sem, melyet az új gazdaság szolgálatába kell állítania. Ezért ellátást kap és időnként egy-egy kendőre, kötényre valót. Ha a fiatalasszony valamilyen állatot vitt hozományként a házhoz, akkor az ilyen állatot a család állatállományával együtt nevelték. A jószág szaporulata az asszonyé volt. Ha földet vitt a házasságba, a föld termésének fele is az asszony különvagyont gyarapította az első gyermek megszületéséig.

A fiatalasszony együtt étkezett a családdal, de Karcsán az asszonyok nem ültek az asztalhoz, hanem a tűzhely mellett volt a helyük étkezésükre is. Ezért a fiatalasszony is az asszonyok között foglalt helyet. Minden ételből vehetett magának tetszése szerint, de a húst az anyósa osztotta ki. Ruháját a családéval mosta. A kendert együtt dolgozták fel

a családban élő asszonyokkal, lányokkal. A vásznat a család szükségletére használták fel.

Az első esztendőben, amikor gyermeke lett, az anyósa kímélte, csak a ház körül foglalkoztatta. Ha azonban már gyermekét elválasztotta, mehetett a határba. Általában 9–10 hónapig maradt otthon szoptatni, utána már a határban dolgozott.

A fiatalasszony az esküvő után egy héttel férjével együtt megkezdte látogatásait a férj rokonainál.

Halottak napján a temetőbe megy anyósával, s ott megismeri férje családjának halottait. A templomba viszont a többi fiatalasszonnyal együtt megy, s azok között foglal helyet.

Ha valamilyen oknál fogva a férjétől különválna, a férj rokonaival is megszűnik a rokoni kapcsolatok tartása, ápolása.

2. Együtt gazdálkodó kiscsaládok

Ha van hely a lakásban, akkor az egyik szobát az új pár kapja és külön kenyéren, de együtt dolgozva élnek egy fedél alatt. Ez néha csak egy-két évig tart a házasságkötés után, addig, amíg a fiatalok gazdaságilag megerősödnek, de tarthat a szülők haláláig is. A családba lépés itt is olyan, mint a nagycsaládnál, de más lesz a külső kerete. A fiatalasszony rendszerint teljes (szoba, konyha) bútorzattal költözik be. Nem áll az anyós szolgálatában, hanem elsősorban a saját családja dolgát végzi.

A fiatalok jószágja az öregek istállójába kerül, közösen gondozzák, közös a trágyadomb, a szalma és a takarmány. A tűzrevalót azonban külön rakják. Ha a két családnak egy hízója van, feleznak. A szappant is külön főzik, de a lekvárt már közösen. A gyümölcsfa gyümölcsét nem osztják szét, hanem együtt fogyasztják el. A férfiak a határi munkát közösen végzik, s ilyenkor egybefonódik a háztartás munkája is. Csak egy asszony marad otthon, s ellátja a két család minden dolgát. A gazdálkodáshoz összeteszik igaerejüket is, és a hasznot felezik. Ha együtt dolgoznak (nőtlen fiú és a vő is), minden az apa parancsa szerint történik.

3. Külön gazdálkodó kiscsaládok

Ez a forma akkor állt fenn, ha a férj a házasságkötés után új hajlékba vitte az asszonyt, vagy mert ezt a mód megengedte, mert a szegénység a fiatalokat erre kényszerítette, vagy ha elváltak az öregektől. Ilyenkor részben vagy egészben megszűnt a gazdasági összetartozás.

A férfi is, a nő is megkapta a ráeső részt otthonról: akár ennivaló, akár föld volt az. Ilyen esetben a férj rendszerint napszámos lesz télen, nyáron pedig részesarató.

Ha a házasságig nem volt új hajlék, akkor a pár az öregekhez költözött, majd amikor a ház elkészült, különköltöztek. A házat az egész család gazdasági erejével építették. Előfordult olyan is, hogy a család gazdasági munkáit közösen végezték, de külön kenyéren, s a termést is külön használták fel.

4. A vőség

Itt nem a lány követte férjét, hanem fordítva történt minden. A férj nem házasodott, hanem nőült, benősült. Vőnek általában árvagyerek, szegénygyerek ment, vagy olyan fiúgyermek, ahol a családban több fiú is volt. Ezek olyan helyre mentek vőnek, olyan helyre nőültek be, ahol munkaerőre volt szükség, ahol csak lány született a családban.

A vő mindig magával vitte szerszámain (kasza, kapa, villa stb.), ruháját. Rendszerint a lányos háznál volt a lakodalom. Itt a vőt kellett megismertetni a rokonsággal. A vő lakó- és hálóhelye együtt volt a családdal. A családba került vő jó vagy rossz sora rendszerint az anyósától függött.

VAGYONI HELYZET, ÖRÖKÖSÖDÉS

Amíg élt az apa, a családban minden az övé volt, de ettől függetlenül rendszerint úgy rendezte a dolgot, hogy azért a fiai is boldoguljanak. A kívánatos mindig az volt, hogy az ősi házban a bútorzat együtt maradjon, s az ősi házban maradó fiú fizesse ki a testvéreket. Megtörtént azonban az is, hogy mindent eladtak és a pénzen osztozkodtak. Voltak olyanok is, akik csak a tárgyakon, bútorokon osztozkodtak. A lányok rendszerint az anya ruháit, bútorait kapták. A szerszám, a gazdasági felszerelés mindig a fiúké maradt. A lányok kielégítése még az apa és az anya életében megtörtént.

A házból elkerülő fiú- és lánygyermeknek gazdahelyen üszőt neveltek. Szegényebb helyeken a szülők arra igyekeztek, hogy a menyasszonytánc pénzből legalább egy malacot vehessenek.

Az örökhagyó még életében megmondja, hogy kinek mit ad, s ennek a szónak igen nagy az ereje. Ha csak lehet, az örökhagyó holta után is érvényt szereznek neki. A férjhez menő lánynak az anyja baromfit nevel, amit aztán a lány magával visz új otthonába.

A földbirtokból a fiúk nem részesülnek egyenlő arányban. A nagyobbik rész azé, aki haláláig gondolja a szülőket. A többi fiútestvér azonban mindig egyenlő darab földet kapott. A lányok ingatlanrészesedését illetően többféle vélemény alakult ki, feltehetően nem is volt ez soha egységes. Volt olyan felfogás, mely szerint a lány csak az anyai ingatlanból kapott egy részt, vagy mindet ő kapta. Ha a családban egy fiú és több lánygyermek volt, akkor előfordult, hogy a fiú az ingatlan felét kapta, a lányok pedig a másik felét osztozkodtak. Volt úgy is, hogy a lányok staffrington, állatot kaptak, de földet nem. Volt negyed is, mely szerint a föld negyedét mindig a lányok örökölték.

Ha a szülők közül az anya halt meg előbb, az ő jussát nyomban szétoszthatták. Sok apa az anyai jussból elégitette ki lányait. Fiú csak akkor kapott belőle, ha nem tudtak békésen megegyezni. Ha az anya férjére akart vagyonából valamit hagyni, azt végrendeletben tette. Ebben azonban majdnem mindig szerepelt „míg az uram él, addig az övé legyen” kitétel. Ha a férj hagyott a feleségére külön, ő is kikötötte a végrendeletben: „addig élvezhesse, míg újból férjhez nem megy”. Második házasságnál a férj nem hagyott a feleségére semmit, ha nem szereztek együtt. Legtöbbször azonban megtörtént, hogy a második feleség rávette a férjét vagyonának odaajándékozására. Így semmizte ki a második feleség férje vagyonából az első házasságból származó gyermekeket.

A század elején már szokás volt, hogy az apa életében rendelkezett vagyonáról. Gyermekének adta munkálásra a földet, de nem íratta nevükre. Ha ilyen megegyezés történt, szerződést kötöttek hites emberek előtt. A szerződésben kikötötte, hogy a földhasználat fejében megállapított mennyiségű terményt vigyenek az udvarába. Bár ezt a fiúk nem mindig teljesítették.

A CSALÁDI ÉLET SZEREPLŐI

A *gazda*, *apánk*, *atyus* volt a feje annak az egy fedél alatt élő, közös birtokon, közösen gazdálkodó vérokonokból és ezek házastársaiból álló csoportnak, melyet családnak, nagycsaládnak neveztek. Ebbe a családba beletartozhatott – rajtuk kívül – két vagy

három egymást követő nemzedék, és helyet kaphattak benne oldalági előregedett magányos rokonok is. Ideszámítottak azok a cselédek is, akik együtt étkeztek a családdal.

A legidősebb férfitag a gazda. Helye a maga családja körében volt. Az asztalnál ő ült a főhelyen, ő vett elsőnek a tálból, a szobában az első ágy az övé volt, ő ébredt elsőnek. Feladata volt az utódokról való gondoskodás. Ha nem született volna gyermeke, akkor örökbe kellett neki fogadni. Ha fia nem volt, vőt hozott a házhoz. Családját ő kormányozta. Ha már felnőtt fiai voltak, ő csak a kényesebb munkákat végezte, a többi gyermekeire bízta. A családtagjai közötti viszonyt a függés határozta meg. A gazda azt tehetette vagyonával, amit akart. Ő gondoskodott arról, hogy az udvar tájéka mindig tiszta, rendes legyen. Feladata volt a vagyon gyarapítása is. Őrizte a család jó hírét. Képviselte mindenütt háza népét. Fizette az adót, intézte az ügyes-bajos dolgokat.

Az apa szerepe nehezen volt elválasztható a gazdáétól. Félelem, függés kísérte a házban, mire ő szigorral, fenytéssel és oltalommal felelt. Gondoskodott gyermekeiről mindhalálig, de leányairól nem olyan mértékben, mint fiairól.

A családfő mellett ott találjuk a gazdasszonyt, akinek feladata a ház belső gondozása. Míg a gazda tevékenysége a lakóépületen kívül zajlik, addig a gazdasszony az épületen belül, a tűzhely és az asztal körül ténykedik. Ahogy a gazda védelmezi háza népét kifelé, úgy őrzí, óvja azt a gazdasszony befelé. Gyógyítgat, békítget, köténye sokat eltakar. A gazdasszony is függ a gazdától. Ez a függő szerepkör mégis nagy jelentőségű a család, a gazdaság életében. A gazda betakarítja a termést, de annak beosztása, felhasználása a gazdasszonyra hárul. Ő őrzí a gazdaság pénzét, s ad abból a gazdának. A család minden keresménye az ő zacskójába kerül, melyből vasárnaponként, vagy amint a szükség kívánja visszaad neki. De ő maga is igyekszik gyarapítani a kasszát. Úgy gazdálkodik a terménnyel, hogy a liszt újig kitartson. Ugyanígy a zsírozó, a hús is. Neki kell előteremteni a vászonneműt, a családtagok szükségleteit. Megértő társa kell hogy legyen a gazdának. A rendes gazda meg is tárgyal mindent a feleségével.

Hogy a mezőn mikor, milyen munkát végeznek a család nőtagjai, azt a gazda dönti el, de a háztartás munkáját a gazdasszony irányítja. Ekkor lányainak, menyecinek ő parancsol. Közvetítője egész házanépének a gazda felé. Bátran udvarolhat a fiú, vagy udvarolhatnak a lánynak, ha az anyja jóváhagyja. Ugyancsak az anya, a gazdasszony dolga a családtagok számára a ruhavásárlás, a lányok öltöztetése. A gazda hibáinak szépítgetése is az ő feladata. Ahol teheti, támogatja a gazdát. Ápolja, gondozza a szomszédit, rokoni, baráti kapcsolatokat. Ő tartja számon a rokonságot, ő tudja kit kell meghívni lakodalomba, disznótorba, kinek kell kóstolót küldeni. A meghaltak emlékének is ápolója. Ápolja a komaságot is. Ha a gazda gyenge, a gazdasszony irányít, de csak a háttérből. Ha megözyegyül, akkor lehet gazda is, de legjobb, ha ilyenkor a fiúkra bízsa a gazdálkodást. Általában az volt a vélemény, hogy mindennek jó lenni csak anyának nem. Neki kell gyermekeiért rettegni, fiát ha úgy hozza a sors kisíratni. Ha a lánya férjhez megy csak az anyjára számíthat, s ő ott is áll minden szükségben mellette.

A gyermekek közül a fiú az apjához húz leginkább. Ha több fiú van a családban, a legidősebb parancsol öcsseinek. Az apa ugyanis a legöregebb fiának szabadságot ad, hogy parancsoljon a fiatalabbaknak. A fiú amilyen mértékben belenő az egyre felelősegteljesebb munkakörökbe, úgy növeli önállóságát is. Kapcsolódik egy tágabb körbe az udvarlás, cimborái, a cselédség, a szolgálat (summás, kepes stb.), katonaság révén.

Házasodása után lesz teljes jogú tagja családjának és a faluközösségnek. Kötelességének és jogainak teljességét akkor éri el, amikor gazda lesz a házban, nagycsaládban az apja halála után, ha övé lehet a gazdaság. Kiscsaládban pedig, ha kiválik a szülői házból, s önálló falusi kiscsaládnak veti meg az alapját.

A lánynak már születésekor sem örülnek úgy, mint a fiúnak, és később is kisebb értékűnek tekintik. Mert az asszony hátrábbvaló, mint az ember. Kevesebbet bír, rövidebb ideig dolgozik a családban. A gazdaság arra törekszik, hogy minél hamarabb kiházasítsák. Nincs beleszólása a család ügyeibe, de nem is nagyon érdekli. A lánynak mindenütt parancsolnak.

ROKONSÁGI INTÉZMÉNYEK

Minden karcsai ember elsősorban családban élte le életét, innen lépett ki külső szerepei betöltésére, s azok végeztével ide tért vissza. Karcsán az egy kenyéren élők közössége volt a család. A család eleven intézmény volt, amely gyarapodott, szaporodott, esetleg fogyott, pusztult, sőt meg is szűnt. Nemcsak akkor szűnt meg, ha nem voltak egyenesági leszármazók, hanem akkor is, ha nem voltak fiúgyermekek. A faluban egy családhoz tartozónak tekintették az apa minden leszármazóját. A lány is beletartozott ebbe a körbe még akkor is, ha már férjhez ment.

A családi élet tisztasága igen fontos követelmény volt. Éppen ezért óvakodtak a családi botránytól. A házasságtörést súlyosabban ítélték meg, mint a verekedés közben bekövetkezett gyilkosságot.

Karcsán egyes családokat a vérségi alapon összefűző intézmények közül a *nemzetség* és a *had* volt a legismertebb. A nemzetségbe tartozott mindenki, aki ugyanazt a nevet viselte, még ha nem is ugyanabból a családból származott. S ebbe beletartoztak a lányok is. Még akkor is, ha már férjhez mentek. A *Nagyjánosok* nemzetségébe tartoztak például Karcsán Nagyjános Jóska, Nagy András, Nagyjános Jancsi, Nagyjános Pali, Nagyjános Feri és családja, a családba született lányokkal együtt. Had alatt viszont azt a vérségi köteléket értették, amely firul-fira maradt, vagyis csak férfiágon terjedt. Beletartozott minden vérrokon apai ágról. Általában az elhaltakat is számon tartották a hadban.

Bár ma már ezt a meghatározást kevesen használják, de még ma is meg tudják mondani, hogy a férj és feleség nem tartoznak egy nemzetségbe. Az egy nemzetségbe tartozók ma már semmi szolgálatot nem tesznek egymásnak és nem is várnak ilyet egymástól. De azért még számon tartják a másikat, s ha máshol nem, de a nemzetségbe tartozók temetésén megjelennek.

A had az a csoport, amelyben legalább 5–6 család egyfajta. Egy család nem had, de ha a faluban van belőlük több ágazat, az már had. A had tehát a férfiágon leszármazók vérségi köteléke, melybe az egy nevet viselő élők tartoznak. Megléte függ a beletartozók számától. Megszűnhet, ha kevesen vannak, és újratámadhat, ha számuk megszorodott.

A nő házasságkötéskor kilép a maga hadából, és átkerül a férje hadába. Mindez nem jár semmi olyan kapcsolattal, mely jogokat és kötelezettségeket róna a beletartozókra. Bár a had élő intézmény, mégis inkább kerete a távolabbi vérrokonok egyféle számontartásának.

Találkozunk gyakran a fajta kifejezéssel, mely egyértelmű a haddal, de vannak akik nemzetség helyett használják. Egyértelmű a *famíliával* is gyakran. Hallani az *ágazat* kifejezést is. Ebbe a csoportba azok tartoznak, akiknek nagyapjuk egy volt. Az ágazat egy-egy őstől eredő testvéreket, unokatestvéreket jelenti. Ágazat ott van, ahol dédunokák vannak.

A rokonság, illetve rokonok azok, kik házasság révén kapcsolódnak az ágazat csoportjához. A rokonság kevesebb értékű, mint az ágazat, viszont a rokonság egyre inkább elfoglalja a helyét az ágazatnak.

Ángyom, sógorom megszólítás a rokonokat illeti, míg a néném, bátyám az ágazatba tartozókat.

* * *

A paraszti társadalomban a családon belül is kialakult egy rangsor, mely meghatározta a családtagok helyét, szerepét, jogait, kötelességeit. Ezt mindenkinek tudomásul kellett venni. Később a hagyományos paraszti gazdálkodás átalakulásával, majd megszűnésével ez a rangsor eltűnt. A jogok és kötelességek aránya nemzedékenként változott úgy, hogy egyeseknek csak kötelesség vagy nagy részben kötelesség, míg másoknak a jog jutott. Ez azután hozzájárult a családi kötelékek lazulásához is.

A nagyüzemi gazdálkodás létrejötté, a termelőszövetkezetek megalakulása nagyértékben megváltoztatta nemcsak a falu arculatát, hanem hatással volt a családok életére is. A hagyományos paraszti gazdálkodás idején a család minden tagja földműveléssel foglalkozott. A nagyüzemi gazdálkodás bevezetésével viszont a családok összetétele megváltozott. A termelőszövetkezet nem tudott mindenkinek munkát adni, így sokan – főleg férfiak – az iparban kerestek maguknak megélhetést. Ez azt jelentette, hogy a családfő ettől kezdve kiszakadt a családból, csak hetenként, kéthetenként találkozott családjával. A házimunka, a gyermeknevelés, a háztáji művelése mellett még a szövetkezetben is dolgoznia kellett az otthonmaradt feleségnek.

A családokból a gyermekek is elkerültek. Amikor az általános iskolát befejezték, szakmunkásképző vagy középiskolába, majd onnan főiskolára, egyetemre kerültek, s az iskolák elvégzése után már nem mentek vissza családjukhoz, hanem végzettségüknek megfelelő munkát a városban kerestek. De ha visszakerültek is, lényegesen megváltozott a család összetétele. A régi családban a legidősebbé a tekintély, tapasztalata neki volt a legnagyobb, s ennek jogán vezette a családi közösséget. Az iparosítás hatására viszont a család összetétele úgy alakult, hogy éppen a családfő rendelkezett a legkisebb iskolai végzettséggel. A családfő és felesége szakképzetlen, a fia szakmunkás, annak a felesége irodai dolgozó, esetleg diplomás. Mit eredményezett ez? Azt, hogy a régi értelemben vett családi közösség megszűnt. A családfő tekintélye odalett, s előbb-utóbb odáig fajult a dolog, hogy az idősebbek magukra maradtak. A fiatalok elköltöztek, s élük a maguk életét. Ez még szerencsésebb eset, mert így a családi kötelékek megmaradtak. Volt azonban olyan eset is, amikor a család felbomlott.

A családfő távol dolgozott. Kezdetben még szorgalmasan járt haza, majd ezek a hazajárások ritkulni kezdtek. Ez rendszerint azt jelentette, hogy a családfő vagy a munkahelyén vagy ahhoz közelebb talált magának vigasztalót. De előfordulhatott, mint ahogy elő is fordult számtalan esetben ez az asszony részéről is. És ez szinte minden esetben a család széthullásához vezetett.

DATEN ZUR ERKENNUNG DER KARCSAER GESELLSCHAFT

Die Siedlung Karcsa ist schon im 12. Jahrhundert im Zwischenraum des Bodrog zu finden; sie wird zum erstenmal 1186 schriftlich in einer päpstlichen Urkunde erwähnt. Das Sumpfbereich der Gegend riegelte die Bevölkerung bis hin zum Ende des 19. Jahrhunderts von der Außenwelt ab, deshalb war für die Gestaltung der Dorfgesellschaft über lange Zeit hinweg die Endogamie charakteristisch. Vermutlich entstand dadurch dieses starke Dorfgemeinschaftsbewußtsein, über das die Einwohner bis zur zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts verfügten. Sie waren immer stolz auf ihr Dorf, auf die lebendigen Sitten des Dorfes. Sie liebten ihre Arbeit und schätzten die Männer und Frauen entsprechend ihrer Arbeit.

Ein Großteil der Bevölkerung war seit der Reformation reformistischen Glaubens. Dies stellte allerdings kein Hindernis für gemischte Ehen dar, obwohl es eine Zeit gab, wo hierdurch Glaubenskonflikte entstanden. In der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts bildeten sich in exogame Verbindung geratene, sehr starke verwandtschaftliche und freundschaftliche Beziehungen.

Wenn jemand alteingewurzelter Karcsaer war, dann gehörte er zu einer Verwandtschaftsgruppe von kleinerer oder größerer Stärke. Er wurde da hineingeboren und nachdem sein Bewußtsein erwachte, wuchs er in die Dorfgemeinschaft hinein und bemühte sich von da an deren nützliches Mitglied zu werden. In Karcsa erlebte die Familie als Institution im Laufe der Zeit mehrere Veränderungen. Solange der wirtschaftliche Lebensraum noch der Fronhof war, also keine Möglichkeiten zur Vergrößerung des Landbesitzes bestanden, war die herrschende Form die Großfamilie. Hier wirtschaftete der Kopf der Großfamilie gemeinsam mit seinen Söhnen. Später entwickelte sich hieraus die Kleinfamilie, die die Familie des aus der Großfamilie ausgeschiedenen Sohnes war.

Die Familie des Karcsaer Menschen war eine lebende Institution, die wachsen, aber auch abnehmen konnte. Innerhalb der durch Blutbande verknüpften Institutionen gehörte sie zum Geschlecht, zur Sippe, zum Zweig. Dies hatte weniger Wert als der Zweig.

Solange die Einzelwirtschaft vorherrschend war, spielte die Familie im Leben des Einzelnen eine wichtige Rolle. Das Entstehen der großbetrieblichen Wirtschaft veränderte nicht nur die Physiognomie des Dorfes in hohem Maße, sondern hatte auch eine Auswirkung auf das Leben der Familien.

Géza Nagy